

РОЗДІЛ VIII. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 159.9

Т. В. Шелег

ДИТЯЧА ТВОРЧІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЖИТТЄТВОРЧОСТІ

У статті розкриваються деякі аспекти проблеми життєтворчості, здійснюється аналіз підходів до висвітлення поняття «життєтворчість» у сучасній психологічній науці. Окреслюються передумови формування та розвитку людських якостей, завдяки яким особистість може усвідомлювати авторство власного життя та творчо підходити до його організації. Рання творча активність дитини розглядається як одна з передумов життєтворчості.

Ключові слова: життєтворчість, креативність, дитяча творчість, дитинство.

Постановка проблеми. Значна кількість вітчизняних та зарубіжних досліджень пронизані ідеєю розвитку творчих здібностей, творчого мислення як запоруки успішної самореалізації особистості. Прогресивне суспільство – це суспільство щасливих людей які можуть безперешкодно реалізовувати свій особистісний, зокрема і творчий потенціал. У зв'язку з цим суттєва увага в наукових розвідках приділяється вивченню феномену «життєтворчість», у контексті якого людина розглядається як автор власного життєвого шляху.

Метою статті є науково-психологічний аналіз дитячої творчості, яку ми визначаємо як передумову життєтворчості людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній психології ідея про людину як творця власного життя розроблялася в площині дослідження поняття «життєдіяльність» (Л. Анциферова, В. Петровський, К. Абульханова-Славська, С. Рубінштейн), що відображає єдність проявів особистості в різних видах діяльності. Життєдіяльність людини, що свідомо нею визначається та реалізовується, передбачає наявність процесу творення – творчості, життєтворчості [10, с. 17].

На основі визначення вітчизняних психологів, згідно з яким творчість у широкому значенні трактується як будь-яка практична чи теоретична діяльність людини, що в ній виникають нові (принаймні, для суб'єкта діяльності) результати (знання, рішення, способи дії, матеріальні продукти) [1], група українських науковців під керівництвом Л. Сохань розробила концепцію життєтворчості, поширивши поняття «творчість» на життя.

Дослідниця визначає життєтворчість як духовно-практичну діяльність особистості, націлену на творче проектування і здійснення її життєвого проекту. Завдяки здатності до життєтворчості, особистість розробляє, коригує та реалізовує свій життєвий сценарій, опановуючи мистецтво життя – особливе уміння, що базується на глибокому знанні життя, розвиненій самосвідомості та

володінні системою засобів, методів і технологій. Тобто життєтворчість розглядається як процес упорядкування подій життя особистості, процес її самовдосконалення [8, с. 37].

Представники екзистенційної психології (Д. Леонтьєв, О. Сухоруков) окреслений феномен трактують як зміну смислової системи особистості. Зокрема, Д. Леонтьєв тлумачить життєтворчість як особистісно орієнтовану практику розвитку та корекції відносин зі світом, що передбачає трансценденцію свідомості особистості, її зовнішню направленість на розуміння подій, які відбуваються. Унаслідок цього розширюється можливість вибору, правильність здійснення якого залежить від ступеня розуміння людиною повноти та багатовимірності картини світу та своїх відносин із ним [4].

Виклад основного матеріалу. Поряд із соціально-психологічною теорією життєтворчості розробляється багато концепцій та методів життєтворення, саморозвитку, мистецтва життя, самоактуалізації. Актуальним питанням у сучасній психології є інтегрування наукових здобутків різних психологічних теорій щодо проблеми життєтворчості з метою більш вичерпного трактування цього поняття. Однак поки що недостатньо дослідженими залишаються передумови ефективної життєтворчості.

Результати дослідження В. Ямницького, Л. Яновської вказують на те, що життєтворчий етап у житті людини настає в період дорослості (25–45 років) з набуттям певних характерних індивідуальних особливостей (цілісність, відповідальність, адаптованість, духовність, розвинута індивідуальність). Формування та розвиток здатності до життєтворчості саме в дорослому віці є можливим завдяки тому, що в цей віковий період особистість стає реальним суб'єктом життєдіяльності, вона сама може визначати свої відносини в життєвому просторі, вирішувати психосоціальні проблеми, змінювати способи відносин, приймати на себе відповідальність за власну самість, відкривати загальнолюдські та екзистенційні цінності буття. Окреслена здатність також проявляється у спроможності перетворювати і розширювати життєвий простір, змінювати й організовувати свою систему відносин у процесі розвитку [10, с. 192].

Тобто на життєтворчість здатна лише зріла особистість, яка наближається до досягнення акме – високого рівня розвитку фізичного здоров'я, розуму, почуттів, волі, у результаті чого людина реалізує себе як індивід, як особистість, як індивідуальність, як суб'єкт діяльності [8, с. 185].

Л. Сохань, описуючи здібності, необхідні особистості для творчої організації власного життя, виокремлює характерні для життєтворчості особливості мислення: сміливість, гнучкість, уміння особистості нестандартно мислити, знаходити нові алгоритми вирішення життєвих завдань, зміни життєвих ситуацій або якостей самої особистості, уміння передбачати можливий розвиток подій соціального та індивідуального життя [8, с. 191]. Варто відзначити, що вищевказані характеристики є ознаками дивергентного мислення (Дж. Гілфорд), креативності.

Креативність передбачає нестандартний підхід до вирішення задач, здатність знайти багато варіантів вирішення проблеми, розглядаючи її з різних

ракурсів, оригінальність, власний стиль. Креативність обумовлюється знаннями та кругозором, особистісними рисами і мотивацією, середовищем, в якому розвивається особистість. О. Халіфаєва трактує креативність як інтегральну властивість особистості, котра полягає у варіюванні способів вирішення життєвих проблем, що виявляється в індивідуально-психологічних особливостях, які визначають активність у суспільстві. Креативність особистості виникає в результаті діяльності в соціальному контексті [9].

З раннього дитинства, взаємодіючи з іншими людьми, дитина вчиняє певні творчі акти. Зрозуміло, що, з точки зору дорослого, вони дуже незначні та не можуть являти собою якоїсь об'єктивної цінності. Проте для дитини створення нового (подолання пов'язаних із цим перешкод) є важливим щаблем у її розвитку. Ми розглядаємо дитячу творчість як діяльність дитини, спрямовану на створення нового продукту, що має суб'єктивну значущість. Це може бути малюнок, гра, фантазування, розповідь, незвичайне застосування предметів тощо. Така діяльність ще не пов'язана з креативністю, однак, на нашу думку, може вважатися її джерелом.

Д. Леонтьєв називає творчість дитини «натуральною творчістю», оскільки вона ще не пов'язана з вищими психічними функціями. Дослідник відділяє таку творчість від мислення, інтелекту. Адже всі процеси пізнавального характеру, хоч і нерівномірно, але постійно розвиваються протягом багатьох років, а творчість виявляє не настільки однозначну динаміку.

«Творчість дитини, якої ще не торкнулася сувора правиця школи, легка і безтурботна, вона не орієнтується на норму та думку інших» [6, с. 646]. У дошкільному віці дитина самостверджується через подолання окремих культурних стереотипів, унаслідок чого виникає «варіативне мислення». Дитина виявляє і розкриває багато можливостей, створює один варіант за іншим, але всі вони для неї рівноцінні, вона не в змозі відокремити вдалий варіант від невдалого, не здатна до культурної оцінки плодів своєї діяльності.

Особливою рисою дитячої творчості є її синкретизм (Л. Виготський), неспецифічність (В. Кудрявцев), а також можливість його прояву в різних сферах (Л. Венгер, М. Поддяков та ін.) [3].

На нашу думку, важливою передумовою життєтворчості є натуральна творчість, що притаманна періоду дитинства. Згідно з Д. Леонтьєвим, змістовна характеристика натуральної дитячої творчості полягає насамперед у відкритості світу, відкритості різним можливостям, які дитина може побачити у світі, і в принциповій, як зазначав О. Лобок, їх еквівалентності для неї. Екзистенційна позиція дитини по відношенню до світу – це відкрита позиція «всеможливості», яка є досить природною на початкових стадіях розвитку [6, с. 219].

Становлення творчих якостей, що є необхідним фактором ефективної життєтворчості особистості, розпочинається в дитячому віці. Н. Козирєва вважає, що традиційне поняття «творчість» як створення нового і культурно-значущого продукту (Т. Кудрявцев, С. Рубінштейн, М. Ярошевський та ін) не є адекватним щодо дошкільнят, продукти творчої діяльності яких не є значимими для культури. Терміни «креативність» (Дж. Гілфорд, П. Торренс) і «творча

активність» (В. Петровський, М. Данилов, Т. Шамова) також не завжди адекватно відображають специфіку творчих проявів дошкільника.

Н. Козирева використовує термін «творча позиція» для опису творчого процесу в різних сферах життєдіяльності дошкільника. Творча позиція дитини є фундаментальною передумовою становлення творчості як стилю життя людини і творчих здібностей у спеціальних областях [3].

С. Максимова називає ранню творчу діяльність спонтанною активністю. Спонтанна активність як джерело потенційної креативності властива всім. Ступінь її вираження залежить від фізіологічних особливостей, генів і ступеня задоволеності інших потреб. Вона не свідчить про творчі здібності особистості в подальшому житті, проте в процесі ранньої творчої діяльності дитина усвідомлює своє авторство [7, с. 159].

Позитивні емоції, пов'язані із цим, спонукають дитину пережити задоволення знову, у результаті чого переважатиме тенденція до «активності з непередбачуваним результатом» (В. Петровський), що є важливим фактором креативності. Не менш вагомим фактором у майбутньому творчому розвитку дитини є реакція дорослих на її спонтанну активність. Увага, любов та підтримка дорослого в цьому процесі сприяє розкриттю творчого потенціалу, а байдужість та негативна реакція блокує його. Нереалізований творчий потенціал може спрямовуватися в деструктивне русло та перешкоджати продуктивному розвитку особистості (К. Юнг, Е. Фромм, С. Максимова). Підтримка підвищує толерантність до помилок та попереджає розвиток невроту [12].

А. Мюллер стверджує, що, якщо дитина невпевнена в якійсь одній сфері, то вона не проявлятиме мужності і у всіх інших життєвих ситуаціях. І навпаки, особистість, що відчуває підтримку окремої своєї діяльності, буде впевненою в усіх сферах життя. Підтримка, заохочення (encouragement) у перекладі означає «спробуй зробити неможливе» [12].

Софі де Фріз акцентує увагу на необхідності заохочення до вирішення непростих, на думку дитини, завдань. При цьому слід обов'язково наголошувати, що вихід із ситуації існує, і багато людей знайшли його. Це своєрідний виклик дитячій мужності, що має на меті формування життєстійкості [12].

Якщо дитина не здається перед труднощами, продовжуючи творити, вона слідує своїй природі. Допоки це відбувається, особистість отримує задоволення від самого процесу, а не від результату, вона не стане невротиком. Здатися – означає наблизитися до невроту [12].

Одним з основних правил виховання є «ніколи не роби за дитину те, що вона може зробити сама». І коли на певному ступені розвитку дитина починає діяти самостійно, докладаючи зусилля, необхідно дозволяти їй помилятися, не втручатися в процес, оскільки таким чином вона долає власну недосконалість та вчиться мужності [12].

Відсутність ранньої творчої діяльності в дитини свідчить про певну патологію, що перешкоджає нормальній активності, адаптації. Д. Леонт'єв

відзначає, що це може бути наслідком занадто жорсткої зовнішньої «дресури» дитини раніше, ніж сформувалися структури її власного «Я», що здатні протистояти тиску, тобто до «першого народження особистості» (О. Леонтьєв), приблизно в трирічному віці [5].

І. Ярушина акцентує увагу на тому, що «цілеспрямоване перетворення когнітивного змісту проблемних ситуацій у емоційний є психологічним механізмом розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку (принцип трансформації когнітивного змісту в емоційний)» [11, с. 12].

Дослідниця вважає, що розвивати творчий потенціал – це означає «допомогти дітям у процесі їх розвитку вийти на усвідомлення своєї індивідуальності, проявити цю індивідуальність у діяльності таким чином, щоб цей вияв відповідав особливостям дитини і в той же час приймався суспільством» [11, с. 4].

П. Вайнцвайг підкреслює, що у випадку ігнорування, дефіциту уваги, ворожості з боку дорослого до дитини її природні якості, зокрема такі, як творчість, оригінальність, винахідливість гасяться, і в дитини неминуче розвивається невротичне хвилювання (неусвідомлений страх), що часто виявляється у формі впертості. Такий невротичний стан пов'язаний з очікуванням чогось страшного (страх втрати любові або уваги) та передбачає переживання ексквізитних ситуацій, унаслідок чого формуватимуться захисні механізми психіки. Якщо їх використання виявиться результативним, існує велика ймовірність їх подальшого несвідомого застосування, що позначатиметься на подальшому житті особистості, зокрема і на здатності творчо підходити до його організації в силу придушення творчих якостей [2].

Висновки. Проаналізувавши погляди вчених на творчу діяльність у ранньому віці, вважаємо за необхідне підкреслити її виключну значущість для життєтворчої діяльності в дорослому віці. Оскільки завдяки їй відбувається сприйняття дитиною себе як творця, усвідомлення власного авторства стосовно продуктів творчості. Зберігши характерну для дитячого віку позицію «всеможливості», у процесі розвитку власної креативності особистість буде здатна проявляти гнучкість у ході організації подій власного життя та готовність до розширення життєвого простору. Схвалення спонтанної активності дитини, підтримка під час подолання труднощів, пов'язаних з першою творчою діяльністю, закладають надійне підґрунтя життєстійкості, що є визначальним фактором ефективної життєтворчості.

Створення сприятливих умов для підтримання творчої діяльності на ранніх ступенях онтогенезу з метою повної реалізації дитячого потенціалу є важливим завданням сучасного виховного процесу.

Список використаної літератури

1. Большой психологический словарь / под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. – СПб. : Прайм-Еврознак; М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2004. – 666 с.
2. Вайнцвайг П. Десять заповідей творческой личности : научно-популярная литература / П. Вайнцвайг; пер. с англ. С. Л. Лойко, Ф. Б. Сарнова. – М. : Прогресс, 1990. – 192 с.

3. Козырева Н. А. Психологические условия формирования творческой позиции дошкольников (на материале игр с противоречием): автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.13 / Козырева Нелли Арнольдовна. – М., 2007. – 25 с.
4. Леонтьев Д. А. Жизнетворчество как практика расширения жизненного мира // 1-я Всероссийская научно-практическая конференция по экзистенциальной психологии: материалы сообщений / под ред. Д. А. Леонтьева, Е. С. Мазур, А. И. Сосланда. – М. : Смысл, 2001. – С. 100–109.
5. Леонтьев Д. А. Пути развития творчества: личность как определяющий фактор // Воображение и творчество в образовании и профессиональной деятельности. Материалы чтений памяти Л. С. Выготского : Четвертая Международная конференция. – М. : РГГУ, 2004. – С. 214–223.
6. Лобок А. М. Антропология мифа / А. М. Лобок. – Екатеринбург : Банк культурной информации, 1997. – 688 с.
7. Максимова С. В. Творчество: созидание или деструкция? / Максимова Светлана Валентиновна. – М. : АКАДЕМПРОЕКТ, 2006. – 244 с.
8. Сохань Л. В. Искусство жизнетворчества. Предназначение. Жизнетворчество. Судьба : [социологические очерки, социально-психологические эссе, интервью, глоссарий] / Л. В. Сохань. – К. : Издательский Дом Дмитрия Бурого, 2010. – 576 с.
9. Халифаева О. А. Психологические условия развития креативности подростков в учебно-воспитательном процессе : дисс. на соиск. учен. степ. канд. психол. наук : 19.00.13 / Халифаева Ольга Алексеевна. – Астрахань, 2007. – 173 с.
10. Яновська Л. В. Динаміка здатності до життєтворчості особистості у дорослому віці : дис. на здоб. вчен. ступ. канд. психол. наук: 19.00.07 / Яновська Лариса Володимирівна. – Одеса, 2006. – 234 с.
11. Ярушина И. М. Развитие творческого потенциала детей дошкольного возраста : автореф. дисс. канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / И. М. Ярушина. – М., 2004. – 19 с.
12. Classical Adlerian Quotes: Creative Power [Electronic resource] : Alfred Adler Institute of Northwestern Washington. – Mode of access: <http://alfred-adler.us/qu-crea.htm>.

Татьяна Шелег. Детское творчество как предпосылка жизнетворчества.

Статья посвящена проблеме жизнетворчества в современной психологической науке. Изучаются предпосылки формирования и развития человеческих качеств, благодаря которым личность может осознавать авторство собственной жизни и творчески подходить к её организации. В статье ранняя творческая активность ребенка рассматривается как предпосылка эффективного жизнетворчества.

Ключевые слова: *жизнетворчество, креативность, детское творчество, детство.*

Tetiana Sheleg. Child's creative activity as a factor of life creativity.

The article deals with the problem of life creativity that means the formation and development of human qualities, which let a person be a ware of the author ship of his own life and have creative approach to its organizing.

The author analyses the role of child's creative activity in this process. The developen to children's everyday creativity on early ontogenesis stages is considered to be an important factor of life creativity.

Key words: *life creativity, child's creative activity, childhood.*